

ЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ФАКТОР МОВНОЇ ГРИ

У статті розглядається значення лінгвістичної компетенції комунікантів в текстах, спрямованих на мовну гру. Аналізуються умови образної асоціативної інтерпретації мовного знака в процесах комунікації, спрямованої на досягнення гумористичного ефекту.

В процесах актуалізації значення із свідомою установкою на мовну гру особливу роль відіграє апеляція до лінгвістичної компетенції комунікантів. Активізуючи фрейм асоціативного сприйняття знака, адресант мовної гри очікує, що його асоціативний код буде відтворено адресантом інформації на основі зворотнього асоціативного переосмислення мовної одиниці. При цьому механізм сприйняття визначає розуміння між учасниками комунікації за умови достатності для цього лінгвістичної компетенції реципієнта. На думку Н.Д.Арутюнової, для досягнення розуміння між учасниками комунікативної ситуації досить комунікативної доцільності висловлювання для того, щоб пресупозиція відправника повідомлення не вступала в протиріччя із загальним фондом знань комунікантів [1]. Така умова є, звичайно, необхідною, але не достатньою для успішності комунікації, що містить факти мовної гри, де достатнім може рахуватися такий рівень лінгвістичної компетенції, що забезпечує «цілісність і єдність знань про звукову оболонку і значення словесного знака в свідомості мовців» [2].

Розглядаючи лінгвістичну компетенцію комунікантів як важливий чинник асоціативної інтерпретації знака в процесі мовної гри, необхідно відзначити таке:

а) лінгвістична компетенція має складну багатоярусну структуру, яка відповідає різноманіттю компонентів комунікативної здібності мовців;

б) лінгвістична компетенція включає в себе як суспільні, так і індивідуальні лінгвістичні знання про світ;

в) в галузі використання мовних одиниць лінгвістична компетенція передбачає засвоєння обох сторін знака – як форми, так і змісту. Глибина оволодіння змістом знака визначає рівень семантичної компетенції мовців, яка формується на основі пізнання предметів оточуючої дійсності й сприйняття мовних одиниць в комунікативних актах. Відтак, несуперечливе розуміння слова в контексті забезпечується такими важливими компонентами лінгвістичної компетенції, як знання про загальноустановлене системне значення слова, про пресупозиції його вживання, можливу комбінаторику лексичних одиниць [3]. Засвоєння плану вираження мовної одиниці передбачає не тільки оволодіння її звуковою оболонкою, але й уявлення про те, як дана оболонка співвідноситься з певним змістом і в які системні зв'язки може вступати з іншими одиницями;

г) лінгвістична компетенція передбачає обов'язкове знання про потенційність мовних явищ. Цей компонент лінгвістичної компетенції комунікантів передбачає знання про варіативні тенденції розвитку знака в даній мові, про специфіку його функціонування в різних сферах вживання, а також зумовлює рівень оволодіння мовою і засобами вираження даного змісту – інакше кажучи, знання про можливість виразити одне й те ж різними засобами;

д) лінгвістична компетенція охоплює як продукування мовлення, так і його сприйняття, що пов'язано з проблемою розуміння між учасниками комунікації, а також з проблемою спільності асоціацій у адресата і адресанта мовленнєвого повідомлення. Застосовуючи до мовленнєвої комунікації висловлювання О.О.Леонтьєва про те, що «значення не є асоціації, але знання асоціацій» висновуємо, що значення знака у плані його формально-змістової варіативності є знання його потенційної асоціативності [4:25]. Потенційна асоціативність як фактор лінгвістичної компетенції комунікантів визначає інтерпретацію можливого змісту повідомлення. Саме механізми асоціювання забезпечують таку організацію лексичної пам'яті людини, яка створює можливість варіювати різноманітні зв'язки слів у відповідності з комунікативними намірами мовців [4:28];

е) лінгвістична компетенція є зумовленою такими чинниками, як рівень освіти, професія, індивідуальний досвід і т.ін. Розбіжність рівня лінгвістичної компетенції комунікантів від звукової оболонки до оволодіння конотативним компонентом як змісту, так і форми мовного знака визначається саме суб'єктивними чинниками, пов'язаними з формуванням мовної особистості. Чим ширше коло асоціативних зв'язків мовної одиниці у свідомості носія мови, тим більш розвинутою є організація лексикону мовної особистості, і більш гнучкою є запас потенційного мовленнєвого варіювання формально-змістових аспектів мовної одиниці в її мовленні.

Рівень лінгвістичної компетенції мовця (зокрема, здатність до творчого використання мови) зумовлює і функціональний напрямок мовної гри: від простої імітації експресивного ефекту, спричиненого ненормативним вживанням слова (напр., *au reservoir* замість *au revoir*, *silver plate* замість *sil vois plait*, *merci buckets* замість *merci beaucoup*, *Ali Gator* замість *alligator*, *not a bean* замість *nota bene* і т.п. [5], до спрямованого естетичного асоціативного впливу на адресата (напр., мовна гра в сфері поетичного мовлення, факти псевдомотивації і контамінації):

“What shall I call my dear little dormouse?

His eyes are small but his tail is e-nor-mouse” (A.Milne)

“Rats. Of these there are the following kinds: a black rat and a gray rat, a py-rat and a cu-rat”;

“Weren't we messmates in the Army?” “Sure. You used to get into the same messes I did” [6:130];

“Beware! This machine is coinivorous!”

Таким чином, суб'єктивні чинники лінгвістичної компетенції визначають мовленнєву індивідуальність мовної особистості, враховуючи таку форму комунікативної взаємодії, як мовна гра.

Правила мовленнєвої поведінки відбивають розвиток семантичного, лінгво-когнітивного і мотиваційного рівнів лінгвістичної компетенції. Перший пов'язаний із засвоєнням значень загальнозжованих слів, другий – з формуванням знань про світ і мовну картину світу, третій характеризує здатність мотивувати вибір певної стратегії мовленнєвої поведінки, наявність свідомої установки на використання і продукування мовних одиниць відповідно до мети спілкування [7]. Рівень розвитку лінгвістичної компетенції, мовної здатності визначає мовленнєву активність особистості – перехід від знання мови до її вживання. Мовленнєва активність як прояв мотиваційного рівня мовної здатності може виражатися у навмисному порушенні мовної норми з метою привернути увагу до нестандартності самої форми мовленнєвої поведінки, до експерименту над знаком. Слід відрізнити подібні випадки від ненавмисних неправильностей, зумовлених недостатністю мовленнєвого досвіду мовця. Навмисні ігрові інновації характеризують творче ставлення до мови, евристичність мовленнєвої і розумової діяльності, здатність до встановлення різноманітних зв'язків між мовою і оточуючою дійсністю. Неочікуваність, нестандартність використання узуальних слів і словотворчих інновацій нерідко розглядається як основа експресивності мовлення: «В прагненні віднайти найбільш адекватне відображення своїх емоцій мовець в умовах побутового спілкування може виходити за рамки стандартної лексики як недостатньо експресивної» [8:50]. Але через незнання норми аномалія і комізм можуть залишитися непоміченими, оскільки експресивність таких явищ усвідомлюється поза сферою їх функціонування. Проникнення в мову відкриває перед людиною парадокси, які не помічаються при автоматизованому, усталеному вживанні мовних одиниць, й ті помилки, котрі «порушують усталену точку зору на речі, допомагають нам побачити ці речі в новому світлі, воскресити живе сприйняття слова, яке померло в процесі багатовікової лінгвістичної практики» [9:127]. Але тільки навмисна установка на вихід за рамки мовного стандарту характеризує правила мовної гри, які визначають реально запрограмований експресивний гумористичний ефект ігрових інновацій.

Таким чином, мовна гра, яка виникає як свідоме парадоксальне вживання мовної одиниці, знаходить свої витоки в деавтоматизованому характері мовленнєвої діяльності, що звільняє мовотворчі здібності мовної особистості. Нестандартність ігрових інновацій визначається специфікою фрейму асоціативного сприйняття поля мовної одиниці в свідомості мовної особистості. У випадках, коли вживання або утворення мовних одиниць супроводжується установкою на мовну гру, асоціативний контекст її сприйняття відображає відповідний рівень розвитку лінгвістичної компетенції особистості. Прояв творчого потенціалу мовної особистості зумовлюється здатністю до асоціативного мислення і асоціативного впливу на адресата в мовленнєвій діяльності.

Слід відзначити, що реалізація всього діапазону вживання мовного знака відбувається з урахуванням його асоціативної інтерпретації репіцієнтами повідомлення. Ця інтерпретація може бути як стереотипною, так і нестереотипною. Стереотипна асоціативна інтерпретація не виходить за рамки парадигматичних системних параметрів. Нестандартна асоціативна інтерпретація мовної одиниці може розглядатися як актуалізація значення, яка враховує нестереотипні суб'єктивні асоціації.

Нестандартна актуалізація значення зумовлює можливість варіювання параметрів фрейму асоціативного сприйняття знака, однак, на нашу думку, творчі можливості мовця в інтерпретації значення знака як передумова мовної гри знаходять свій прояв лише у випадку свідомого відходу від стереотипної інтерпретації. За відсутності такої спрямованості на руйнування стереотипу, нестандартний характер актуалізації значення може пояснюватися і недостатнім рівнем лінгвістичної компетенції мовця, і ситуативними факторами, хоча не можна виключати і фактор креативності, зумовлений індивідуальними здібностями особистості до мовотворчості, що проявляються автоматично, спонтанно в її мовленнєвій практиці, наприклад, нестандартність, парадоксальність слововживання може бути невід'ємною рисою особистості з асоціативним типом мислення. Так, зокрема, мова дітей може часом вражати своєю нестандартністю і образністю висловлювань:

Why do women wear evening gowns to nightclubs? Shouldn't they be wearing night gowns?

Why is the man who invests all your money called a broker?

"I am " is reportedly the shortest sentence in the English language. Could it be that "I do " is the longest sentence?

If you take an Oriental person and spin him around several times, does he become disoriented?

If people from Poland are called "Poles," why aren't people from Holland called "Holes?" (Internet).

Нестандартна актуалізація смислу базується зазвичай на досить віддалених і, певною мірою, суб'єктивних асоціаціях, наприклад: All children should be taken at phase value; Come in and have your faith lifted [10:72]. Це також досить часто використовується в мові реклами і слоганах, спрямованих на ігровий ефект, наприклад: "Magnificent" (реклама кружок); "It's dime to save" (реклама банківських послуг компанії "State Dime Savings"), "More smiles per gallon" (реклама мотоциклів фірми Кавасаки), "Built to last a lawn time" (реклама газонокосилок); "We never stop drying" (реклама джину Gilbey's), "Don't be fuelish!" (лозунг у відповідь на підвищення цін на пальне), "Chop lifters will be prosecuted" (табличка в м'ясному відділі) і т.п. [10:77]. Процес подібної асоціативної інтерпретації мовної одиниці у свідомості носіїв мови є нерозчленованим і прихованим від безпосереднього спостереження, а відтак, дозволяє розглядати результат нестандартної реалізації смислу тільки в ретроспективному аспекті.

Фактор креативності, зумовлений індивідуальними здібностями мовної особистості, якій притаманні образний, асоціативний тип мислення, прагнення до творчості, створює основу для вживання в мовленні нестандартних ігрових висловів – фактів мовної гри.

Фрейм асоціативного сприйняття мовного знака дозволяє прогнозувати потенційні асоціативні зв'язки й напрямки як нормативної, так і ненормативної актуалізації мовної одиниці. З іншого боку, декодуючи нестерео-

типно реалізований потенціал знака, цей фрейм є фактором, що визначає варіювання системних асоціативних зв'язків.

Отже, як ми з'ясували, реалізація фрейму асоціативного сприйняття мовного знака в мовленні залежить від способу його мовленнєвої актуалізації, а також від спрямування комунікативного акту й лінгвістичної компетенції комунікантів. У сукупності ці фактори сприяють породженню різноманітних мовних форм і мовленнєвих смислів на основі лінгвістичного досвіду мовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // НЗЛ. Вып.16. Лингвистическая прагматика. - М.:Прогресс, 1985. - С.3-43.
2. Маковский М.М. Системность и асистемность в языке. Опыт исследования антиномий в языке в лексике и семантике. - М., 1988. - 210с.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. - М.:Русский язык, 1980. - 247с.
4. Словарь ассоциативных норм русского языка. - М.:Просвещение, 1977.
5. Partridge E., Beale P. A Dictionary of Slang and Unconventional English (Colloquialisms and Catch-phrases, Solecisms and Catachresses, Nicknames and Vulgarisms) , 8th edition. - N.Y.: Macmillan Publishing Company, 1984. - 1400p.
6. Laughs Parade. - М.:Воениздат, 1967. - 390p.
7. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. - М., 1987. - 263с.
8. Беляева Т. М., Хомяков В.А. Нестандартная лексика английского языка. - Л.:Изд-во ЛГУ, 1985. - 135с.
9. Pochepstov G.G. Language and Humour. - Kiev, 1974. - 318p.
10. Nilsen D.L.F., Nilsen A.P. Language Play: An Introduction to Linguistics. - Massachusets: Newbury House, 1978. - 249p.

Матеріал надійшов до редакції 18.01.2001 р.

Сниховская И.Э. Лингвистическая компетенция как фактор языковой игры.

В статье рассматривается значение лингвистической компетенции коммуникантов в текстах, содержащих языковую игру. Анализируются условия образной ассоциативной интерпретации языкового знака в процессах коммуникации, направленных на достижение юмористического эффекта.

Snikhovska I.E. Linguistic Competence As Speech Play-Acting Factor.

The article considers the meaning of the linguistic competence of the speakers in a discourse with elements of speech play-acting. The author analyses the conditions of figurative associative interpretation of a linguistic sign in interpersonal communication directed at the achievement of a humoristic effect.